

за відповідними ознаками) є правильним, що і підтверджують існуючі практичні схеми організації бухгалтерського обліку. Запровадження в теорію організації бухгалтерського обліку зазначених принципів допоможе завершити формування загально-теоретичних основ вітчизняного бухгалтерського обліку.

### Література

1. Астахов В. П. Теория бухгалтерского учёта: Учебник. — М.: Экспертное бюро, 1997. — 352 с.
2. «Счетоводы-автоматы» или социалистические работники//Счетная мысль. — Сентябрь 1928//<http://www.berator.ru/raschet/archiv>
3. Бутинець Ф. Ф., Войналович О. П., Томашевська І. Л. Організація бухгалтерського обліку: Підручник. — Житомир: ПП «Рута», 2005. — 528 с.
4. Соколов Я. В. Бухгалтерский учёт: от истоков до наших дней: Учебное пособие. — М.: Аудит, ЮНИТ, 1996. — 638 с.
5. Кузьмінський А. М., Сопко В. В., Завгородній В. П. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю і аналізу: Підручник. — К.: Вища школа, 1993. — 223 с.
6. Білуха М. Т. Теорія бухгалтерського обліку: підручник. — К.: КДТЕУ, 2000. — 692 с.
7. Свірко С. В. Бухгалтерський облік у бюджетних установах: методологія та організація. — К.: КНЕУ, 2006. — 243 с.

Надійшла до редакції: 26.12.2007

УДК 657.221

**О. Е. Кузьмінська**, канд. екон. наук, доц.,  
кафедра обліку в кредитних і бюджетних  
установах та економічного аналізу  
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

## РОЗКРИТТЯ ПИТАНЬ КОНСОЛІДАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ В ОБЛІКОВИХ СТАНДАРТАХ

У статті освітлено питання регулювання Національними Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку та Міжнародними стандартами фінансової звітності процесу формування консолідованої фінансової звітності, розкрито вимоги облікових стандартів щодо консолідованої фінансової звітності банків.

**Ключові слова:** консолідована фінансова звітність, Національні Положення (стандарти) бухгалтерського обліку, Міжнародні стандарти фінансової звітності, банки, консолідована група, материнська компанія, дочірня компанія, асоційована компанія.

Консолідовану фінансову звітність банки України складають у відповідності до вимог Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків, затвердженої постановою Правління НБУ від 07.12.2004 р. № 598 (зі змінами) [1]. Формувати пакет консолідованої фінансової звітності має материнський банк, застосовуючи визначені методи консолідації стосовно статей фінансових звітів дочірніх і асоційованих компаній, які сформовані на основі вітчизняних облікових стандартів. Банки, які мають вихід на міжнародні ринки, повинні представляти пакет консолідованої фінансової звітності, складений за Міжнародними стандартами. Процес реформування системи бухгалтерського обліку в банках, який триває уже десять років, спрямований на впровадження в облікову практику банків вимог Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), проте на сьогодні існують суттєві розбіжності між Національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку (П(С)БО) і МСФЗ щодо питань консолідації фінансової звітності. Основні причини відмінностей між вимогами П(С)БО і МСФЗ стосовно консолідації фінансової звітності пов'язані, насамперед, з процесом удосконалення МСФЗ та представленням оновлених перформатованих стан-

дартів. Упровадження вимог оновлених міжнародних стандартів в облікову практику банків — тривалий процес, який може вийти за межі звітного періоду, оскільки вимагає витрат часу на їх переклад, адаптацію до економічного і правового середовища, розробку методологічної бази і програмного забезпечення функціонування автоматизованих систем обліку банків. Тому актуальним є питання дослідження розбіжностей між вимогами П(С)БО і МСФЗ щодо консолідації фінансової звітності.

Тематичний аналіз наукових публікацій вітчизняних учених показав, що питання реформування системи бухгалтерського обліку в банках України, впровадження в облікову практику банків вимог МСФЗ досліджуються у наукових працях Л. М. Кіндрацької [2], В. І. Ричаківської [3], Л. П. Снігурської [4], питання, пов'язані з обліком довгострокових фінансових інвестицій і процедурами формування статей консолідованої фінансової звітності досліджуються у роботах С. Ф. Голова [5, 6], С. Зубілевич [7], Р. С. Коршикової [9], В. М. Костюченко [6, 8], Л. І. Лук'яненко [9], О. В. Небильцової [9]. Слід зауважити, що питання складання консолідованої звітності банків за МСФЗ у фаховій економічній літературі освітлені недостатньо і потребують ґрунтовних наукових досліджень.

Питання формування консолідованої фінансової звітності розкривають такі П(С)БО: 20 «Консолідована фінансова звітність», 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», 12 «Фінансові інвестиції» 19 «Об'єднання підприємств» [10—13]. Серед МСФЗ питання консолідації розкривають такі стандарти: міжнародний стандарт бухгалтерського обліку (МСБО) 27 «Консолідовані та окремі фінансові звіти» [14, с. 1187], МСФЗ 1 «Перше застосування міжнародних стандартів фінансової звітності» [14, с. 48], МСФЗ 3 «Об'єднання компаній» [14, с. 299], МСБО 28 «Облік інвестицій в асоційовані компанії» [14, с. 1223], МСБО 31 «Частки у спільних підприємствах» [15, с. 13], МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [15, с. 551], МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття» [16, с. 501].

П(С)БО 20 «Консолідована фінансова звітність», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 30.07.1999 № 176, регламентує порядок складання консолідованої фінансової звітності та загальні вимоги до розкриття інформації у статтях форм консолідованої фінансової звітності. Ці самі питання освітлюються МСБО 27 «Консолідовані та окремі фінансові звіти», нова редакція якого набула чинності з 1 січня 2005 року. Переформатований МСБО 27 замінив тлумачення Постійного комітету з тлумачень (далі ПКТ) № 33 «Консолідація і метод участі в капіталі: потенційні права голосу і розподіл частки володіння». З цим міжнародним стандартом пов'язане тлумачення міжнародної фінансової звітності — ПКТ-12 «Консолідація: суб'єкти господарювання спеціального призначення».

Порівняння вимог П(С)БО 20 і МСБО 27 дозволило визначити відмінні і спільні характеристики національних і міжнародних стандартів щодо питань консолідації фінансової звітності. Норми П(С)БО 20 застосовуються групою підприємств, організацій та інших юридичних осіб, яка складається з материнського (холдингового) підприємства та дочірніх підприємств.

Сфера застосування МСБО 27 поширюється на:

- підготовку та подання консолідованих звітів групи підприємств, яка перебуває під контролем материнського підприємства;
- облік фінансових інвестицій у дочірні компанії та спільно контрольовані підприємства в окремій (неконсолідованій) фінансовій звітності материнського підприємства, якщо воно самостійно вирішило подавати таку звітність або цього вимагає місцеве законодавство.

Обов'язок подання консолідованої фінансової звітності покладено на материнське підприємство згідно П(С)БО 20. Материнське підприємство, яке є дочірнім підприємством іншого підприємства, не подає консолідовану фінансову звітність за таких умов:

- ✓ якщо воно повністю належить іншому підприємству;
- ✓ якщо на те отримано згоду частки меншості.

Відповідно до положень МСБО 27 материнське підприємство, як головне підприємство групи, має подавати консолідовану фінансову звітність з включенням даних фінансових звітів організацій з венчурним капіталом, фондів, трастів та подібних суб'єктів господарювання.

Відмова від складання консолідованої фінансової звітності з боку материнського підприємства можлива лише в разі виконання ним таких умов:

- ✓ материнське підприємство є дочірнім підприємством іншої компанії і повністю належить останній або виступає дочірнім підприємством, що перебуває у неповній власності іншої юридичної особи;
- ✓ боргові інструменти материнського підприємства або інструменти власного капіталу не обертаються на відкритому ринку (мова йде про національну чи іноземну фондову біржу або позабіржовий ринок, у тому числі місцевий та регіональний ринки);
- ✓ материнське підприємство не подавало фінансові звіти до комісії з цінних паперів або інших регулюючих організацій з метою випуску на відкритий ринок інструментів будь-якого класу;
- ✓ кінцеве або будь-яке проміжне материнське підприємство, яке є дочірнім підприємством, готує для оприлюднення консолідовані фінансові звіти відповідно до вимог МСФЗ [14, с. 1195].

Можна дійти висновку, що МСБО 27 містить більш широкий обсяг підстав звільнення материнського підприємства від подання консолідованої фінансової звітності.

Згідно вимог МСБО 27 до консолідованої фінансової звітності має включатися інформація про всі місцеві та зарубіжні дочірні підприємства, які перебувають під контролем материнського підприємства. Це положення зберігається і за умов наявності між материнським та дочірнім підприємством так званої економічної несумісності. Наприклад, встановлення контролю фінансовою установою над діяльністю промислового підприємства не є підставою для виключення фінансової звітності промислового підприємства з процесу консолідації групи. В разі необхідності забезпечення користувачів консолідованої звітності інформацією про розбіжності у напрямках діяльності підприємств групи слід керуватись вимогами МСБО 14 «Звітність за сегментами».

Згідно з П(С)БО 20 до консолідованої фінансової звітності мають включатися показники фінансової звітності всіх дочірніх підприємств, за винятком показників фінансової звітності тих дочірніх підприємств, які не включаються з таких причин:

- ✓ контроль над дочірнім підприємством є тимчасовим, оскільки воно було придбане й утримується з метою його подальшого продажу протягом короткострокового періоду;
- ✓ дочірнє підприємство здійснює діяльність в умовах, які обмежують його здатність передавати кошти материнському підприємству. Активи таких дочірніх підприємств відображаються, як фінансові інвестиції, відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції».

На відміну від П(С)БО 20, у МСБО 27 зазначається, що дочірнє підприємство, контрольоване материнською компанією, не виключається з консолідації лише на тій підставі, що дочірнє підприємство здійснює свою діяльність в умовах жорстких довгострокових обмежень, які суттєво погіршують їх здатність переводити кошти до материнської компанії. Підставою виключення із периметру консолідації може бути тільки втрата контролю з боку материнської компанії.

Окремого розгляду потребують питання консолідації звітності суб'єктів господарювання спеціального призначення (далі — СГСП). Відповідно до Тлумачень ПКТ-12 такі суб'єкти господарювання як правило створюються для вузького та чітко встановленого призначення, наприклад, для оренди, проведення науково-дослідних робіт, сек'юритизації фінансових активів. Підприємство спеціального призначення може мати форму корпорації, трасту, товариства або некорпоративного суб'єкта гос-

подарювання. Підприємство, яке ініціює створення СГСП, по суті набуває ознак покупця. Тому, якщо характер стосунків між підприємством-засновником СГСП та самим СГСП вказує на можливість першого контролювати діяльність другого, то показники фінансових звітів СГСП необхідно включати до консолідованої фінансової звітності. При цьому, на додаток до критеріїв визнання контролю, наведених у МСБО 27, ПКТ-12 містить перелік обставин, які вказують на взаємовідносини, за якими підприємство-засновник контролює СГСП (табл. 1) [15, с. 1072].

Таблиця 1

**ІНДИКАТОРИ КОНТРОЛЮ НАД СУБ'ЄКТОМ ГОСПОДАРЮВАННЯ  
СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЗГІДНО З КОМЕНТАРІЯМИ ПОСТІЙНОГО  
КОМПІТЕТУ З ТЛУМАЧЕНЬ ПКТ-12**

| Ознака           | Обставини, що можуть свідчити про наявність контролю з боку підприємства, що звітує, над СГСП                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      | Приклади                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1                | 2                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  | 3                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
| Діяльність       | Діяльність СГСП проводиться від імені підприємства, яке звітує, відповідно до конкретних потреб і у такий спосіб, що підприємство отримує вигоду від функціонування СГСП                                                                                                                                                                                                                                                                                           | СГСП в основному забезпечує джерела довгострокового капіталу для підприємства або фінансує основні види діяльності підприємства, або забезпечує постачання товарів чи послуг для задоволення потреб основних видів діяльності підприємства, що звітує                                                                                        |
| Прийняття рішень | По суті, підприємство, що звітує, має повноваження приймати рішення щодо одержання більшої вигоди від діяльності СГСП. Такі повноваження приймати рішення можуть бути делегованими запровадженням механізму «автопілота»                                                                                                                                                                                                                                           | Повноваження:<br>✓ односторонньо ліквідувати СГСП;<br>✓ змінювати статут СГСП чи регулюючі положення його статуту;<br>✓ накладати вето на запропоновані зміни до статуту СГСП чи норм його статуту                                                                                                                                           |
| Вигоди           | По суті, підприємство, що звітує, має права отримувати більшість вигод від діяльності СГСП завдяки статуту, контракту, угоді чи трастовому договору або через будь-який інший договір, домовленість тощо. Такі права на отримання вигод від СГСП можуть бути індикатором контролю (якщо їх конкретизовано на користь підприємства, що проводить операції з СГСП), а також індикатором того, що підприємство може наражатися на ризики, пов'язані з діяльністю СГСП | Права:<br>✓ на більшість чи на будь-які економічні вигоди, які розподіляються підприємством у вигляді майбутніх грошових потоків, чистих активів чи інших економічних вигод;<br>✓ на більшість залишкових часток у спланованих залишкових розподілах чи ліквідації СГСП                                                                      |
| Ризики           | Підприємство, що звітує, гарантує зовнішнім інвесторам (які надають основну частину капіталу СГСП) повернення або захист кредиту безпосередньо чи опосередковано через СГСП. Як результат такої гарантії, підприємство зберігає ризики щодо залишкової частки або ризики власності, а інвестори, по суті, залишаються позикодавцями, оскільки їхня участь у прибутках і збитках обмежена                                                                           | Інвестори:<br>✓ мають незначну частку в основних чистих активах СГСП;<br>✓ не мають прав на майбутні економічні вигоди СГСП;<br>✓ не є суттєво доступними властивим ризикам основних чистих активів чи операцій СГСП;<br>✓ по суті, одержують відшкодування, еквівалентне прибутковості позикодавця, через борг або частку власного капіталу |

Отже, фінансові звіти СГСП слід консолідувати, якщо сутність взаємовідносин між СГСП та підприємством, від імені якого воно створено, свідчить, що це підприємство контролює СГСП.

Сутність поняття контролю розкривається в П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» та в МСБО 27 «Консолідовані та окремі фінансові звіти», і в МСФЗ 3 «Об'єднання компаній».

Слід зауважити, що П(С)БО 20 «Консолідована фінансова звітність» не містить визначення сутності поняття контролю. Згідно П(С)БО 19, контроль — вирішаль-

ний вплив на фінансову, господарську і комерційну політику підприємства з метою одержання вигод від його діяльності.

Контроль, згідно МСФЗ 3, — це повноваження управляти фінансовою та операційною політикою підприємства з метою отримання вигід від його діяльності. Контроль існує, якщо при об'єднанні бізнесу одне підприємство здобуває більше половини прав голосу в іншому підприємстві.

Контроль існує, навіть коли материнській компанії належить половина або менше половини голосів підприємства, якщо вона володіє:

- правом на понад половину голосів — згідно з угодою з іншими інвесторами;
- правом керувати фінансовою та операційною політикою підприємства — згідно зі статутом або угодою;
- правом призначати чи знімати більшість членів ради директорів або еквівалентного керівного органу;
- повноваженнями віддавати більшість голосів на засіданнях керівного органу об'єднаного підприємства [14, с. 311].

МСФЗ 3 встановлює такі ознаки наявності підприємства-покупця при здійсненні процесу об'єднання бізнесів:

- ✓ якщо справедлива вартість одного з об'єднуваних підприємств є значно вищою за справедливу вартість іншого підприємства, то підприємство з вищою справедливою вартістю імовірно є покупцем;
- ✓ якщо об'єднання бізнесу відбувається шляхом обміну звичайних інструментів капіталу з правом голосу на грошові кошти чи інші активи, то підприємство, яке віддає грошові кошти чи інші активи, імовірно є покупцем;
- ✓ якщо в результаті об'єднання бізнесу управлінський персонал одного об'єднуваного підприємства може домінувати під час виборів управлінського персоналу об'єднаного підприємства, то підприємство, чий управлінський персонал домінує, імовірно є покупцем.

За МСБО 27 вважається, що контроль існує, якщо материнське підприємство прямо чи непрямо (через дочірні підприємства) володіє понад половиною голосів суб'єкта господарювання, за винятком окремих випадків, коли можна довести відсутність контролю. Контроль також існує, навіть коли материнському підприємству належить половина або менше половини голосів суб'єкта господарювання, що конкретизується у МСБО 27 так само, як і в МСФЗ 3 [14, с. 1195, 311].

Якщо інвестор втрачає контроль над об'єктом інвестування, навіть при збереженні тих самих прав власності, то пакет придбаних ним раніше акцій відобразиться в його обліку відповідно до МСБО 28 «Інвестиції в асоційовані компанії» за умов збереження суттєвого впливу на об'єкт інвестування, або згідно з вимогами МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», якщо суттєвий вплив відсутній. За таких умов консолідовані фінансові звіти не формуються.

Фінансова звітність материнського підприємства та його дочірніх підприємств, що використовується при складанні консолідованої фінансової звітності, складається за той самий звітний період і на ту саму дату балансу. У випадках, коли це неможливо, можна використовувати фінансові звіти складені на різні дати, за умов, що різниця не перевищує 3 місяці, а всі суттєві операції, що відбулися між двома датами звітності, включені до звіту. У протилежному випадку дочірнє підприємство має готувати нові фінансові звіти з метою консолідації.

Як правило, результати діяльності дочірнього підприємства включаються до консолідованих фінансових звітів тільки за період, коли материнське підприємство фактично контролювало його діяльність та чисті активи. Тому операції вибуття або придбання дочірнього підприємства протягом звітного періоду можуть вплинути на таку якісну характеристику як зіставність. Отже, інформацію про подібні операції слід розкривати у примітках для забезпечення належної інтерпретації отриманих консолідованих даних за різні періоди.

Консолідовану фінансову звітність складають з фінансової звітності підприємств групи з використанням єдиної облікової політики для подібних операцій та інших подій за схожих обставин. Якщо при складанні консолідованої фінансової звітності неможливо застосувати єдину облікову політику, то про це повідомляється у примітках до консолідованої фінансової звітності. Дана вимога задекларована в П(С)БО 20, а МСБО 27 натомість містить подібне положення: «члени групи мають узгодити свою облікову політику», але контекстно воно дещо відрізняється. Зокрема, МСБО 27 не вимагає переходу дочірніх підприємств на принципи обліку та методи оцінки, що застосовуються материнським підприємством, якщо використання єдиних облікових правил, методів, принципів та оцінок неможливе, наприклад, через те, що вимоги національних стандартів або законодавства з питань обліку в країні реєстрації дочірнього підприємства не дозволяють йому застосовувати ті самі методи, що прийняті в материнському підприємстві, зареєстрованому в іншій країні. Так, до звітності дочірнього підприємства слід вносити відповідні коригування, щоб результати відображення в ній операцій відповідали обліковій політиці, прийнятій у консолідованих фінансових звітах. У разі, якщо таке коригування недоцільне з позиції зіставлення вигід від скоригованої інформації та витрат на їх отримання, цей факт, а також застосовувані дочірнім підприємством принципи оцінки і питому вагу відповідних статей консолідованих звітів з різною обліковою політикою, слід розкривати у примітках до консолідованої фінансової звітності групи.

У процесі складання консолідованих звітів необхідно також брати до уваги час переходу підприємства групи на Міжнародні стандарти фінансової звітності. Відповідно до МСФЗ 1 «Перше застосування міжнародних стандартів фінансової звітності», якщо дочірнє підприємство починає застосовувати МСФЗ як основу для своїх звітів пізніше материнського підприємства, то у власній звітності дочірнє підприємство може оцінити активи і зобов'язання:

- ✓ виходячи із вартості, за якою вони будуть включені до консолідованого балансу і яка визначена на дату переходу материнського підприємства на МСФЗ, або
- ✓ виходячи з положень МСФЗ 1 на дату переходу дочірнього підприємства на Міжнародні стандарти фінансової звітності [14, с. 95].

Якщо материнське підприємство починає застосовувати МСФЗ пізніше дочірнього підприємства, то активи й зобов'язання останнього для включення їх у консолідовану фінансову звітність приймаються за оцінкою, яка визнана у власних звітах дочірнього підприємства, з врахуванням необхідних коригувань.

Суттєво відрізняються вимоги вітчизняних і міжнародних стандартів щодо методів консолідації фінансової звітності. П(С)БО 20 вимагає складання консолідованої фінансової звітності шляхом впорядкованого додавання показників фінансової звітності дочірніх підприємств до аналогічних показників фінансової звітності материнського підприємства [10]. Інструкція НБУ про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності містить вказівки щодо застосування при процедурах консолідації фінансової звітності банків методів участі у капіталі та повної консолідації [1]. МСФЗ дозволяють використовувати чотири методи консолідації фінансової звітності: за часткою власності, за господарським об'єктом, методу розширення материнської компанії та пропорційного методу [17, с. 636].

Порядок складання консолідованої фінансової звітності, крім П(С)БО 20, прямо або опосередковано регулюють такі Національні Положення (стандарти) бухгалтерського обліку:

— П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», у якому конкретизуються мета, склад і принципи підготовки консолідованої фінансової звітності та вимоги до визнання та розкриття її елементів [11];

— П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції», у якому закріплені методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про фінансові інвестиції в дочірні та асоційовані компанії та її розкриття у фінансових звітах [12];

— П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств», у якому розкривається порядок відображення в обліку та звітності придбання інших підприємств, гудвілу, який виникає при придбанні, освітлюються питання злиття підприємств, також стандарт містить вимоги щодо розкриття інформації про об'єднання підприємств [13].

Серед Міжнародних стандартів фінансової звітності на формування консолідованих звітів впливають такі стандарти:

❖ МСФЗ 1 «Перше застосування міжнародних стандартів фінансової звітності», у якому визначені основи подання консолідованих фінансових звітів для забезпечення їх зіставності з консолідованими звітами за попередні періоди, а також з консолідованими фінансовими звітами інших об'єднань підприємств. Для досягнення цієї мети стандарт містить судження загального характеру щодо подання консолідованих фінансових звітів, керівні положення щодо їхньої структури та мінімальні вимоги до змісту консолідованих фінансових звітів [14, с. 48];

❖ МСФЗ 3 «Об'єднання бізнесу» — визначає обліковий підхід до об'єднань підприємств. Стандарт охоплює як придбання одного підприємства іншим, так і окремі ситуації об'єднання інтересів. Облік придбання передбачає визначення вартості придбання, розподіл цієї вартості на ідентифіковані активи і зобов'язання придбаного підприємства та облік отриманого гудвілу або негативного гудвілу як при придбанні, так і надалі. Інші облікові питання, які охоплює стандарт, стосуються визначення суми частки меншості, обліку придбання, яке відбувається протягом певного періоду часу, подальших змін вартості придбання або ідентифікації активів та зобов'язань. МСФЗ 3 містить таке визначення: «Об'єднання бізнесу — це поєднання окремих компаній чи бізнесів в одну компанію, що звітує. Результатом об'єднання бізнесу є отримання контролю однією компанією-покупцем над одним чи кількома бізнесами. Структури об'єднання компаній можуть бути різними, що визначається юридичними, податковими й іншими причинами. Це може бути придбання підприємством капіталу іншого підприємства або придбання чистих активів підприємства. Воно може здійснюватися шляхом емісії акцій або передачі грошових коштів, еквівалентів грошових коштів або інших активів. Також операції можуть здійснюватися між акціонерами компаній, що поєднуються, або між однією компанією й акціонерами іншої компанії. Результатом об'єднання компаній може стати: створення нової компанії, що здійснює контроль над компаніями, які поєднуються, передача чистих активів однієї або більше компаній, що об'єднуються, іншій або ліквідація однієї або більше компаній, що об'єднуються. У результаті об'єднання бізнесу можуть виникати відносини материнсько-дочірнього підприємства. Тоді покупець застосовує МСФЗ 3 «Об'єднання бізнесу» для складання консолідованої фінансової звітності. Він включає свою частку в об'єкті придбання у фінансові звіти, які він складає, як інвестицію в дочірню компанію» [14, с. 309]. Усі об'єднання бізнесу відповідно до МСФЗ 3 потрібно обліковувати із застосуванням методу придбання із організацією процесу за трьома стадіями: визначення покупця, оцінка вартості об'єднання бізнесу, розподіл на дату придбання вартості об'єднання бізнесу на придбані активи, прийняті зобов'язання та непередбачені зобов'язання [14, с. 299];

❖ МСБО 28 «Облік інвестицій в асоційовані компанії», який визначає умови набуття значного впливу в капіталі іншого підприємства, розглядає зміст методу участі в капіталі та метод собівартості для оцінки інвестиції в асоційоване підприємство, охоплює консолідовану фінансову звітність та окрему фінансову звітність інвестора, застосування методу участі в капіталі та вимоги розкриття інформації [14, с. 1223];

❖ МСБО 31 «Частки у спільних підприємствах» — визначає форми спільної діяльності, розглядає спільно контрольовані підприємства, консолідовані фінансові звіти контролюючого учасника, операції між контролюючим учасником та спільним підприємством, звітність про частки у спільних підприємствах у фінансових звітах інвестора. Контролюючому учаснику слід визнавати свою частку в спільно контрольованому суб'єкті господарювання, застосовуючи метод пропорційної консолідації, або, як

альтернативу, — метод участі у капіталі при формуванні статей консолідованої звітності. Пропорційна консолідація — це метод обліку і звітності згідно з яким частка контролюючого учасника в кожному з активів, зобов'язань, доходів і витрат спільно контролюваного суб'єкта господарювання об'єднуються на постатейній основі з подібними статтями у фінансових звітах контролюючого учасника [15, с. 19];

❖ МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» — визначає принципи визнання та методи оцінки статей звітності, за якими розкривається інформація про фінансові інвестиції (інвестиції в дочірні підприємства, що вилучаються з консолідованих звітів) у фінансових звітах комерційних підприємств [15, с. 551];

❖ МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття», який розкриває значимість фінансових інструментів для фінансового стану і результатів діяльності та освітлює вимоги щодо розкриття інформації про фінансові інструменти у фінансових звітах [16, с. 501].

Оскільки МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття» замінив МСБО 30 «Розкриття інформації у фінансових звітах банків та подібних фінансових установ» та вимоги МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання» щодо розкриття інформації [16, с. 675], доцільно докладно розглянути вплив його положень на процес формування консолідованої фінансової звітності банків. Слід підкреслити, що консолідована звітність групи складається материнським банком, отже дуже важливими є вимоги до форматів Балансу і Звіту про фінансові результати діяльності банку, які окреслені МСФЗ 7. Стандарт вимагає розкриття у балансі банку або у примітках балансову вартість кожного виду фінансових інструментів:

✓ Фінансових активів за справедливою вартістю з відображенням переоцінки як прибутку або збитку, причому слід наводити окремо інформацію про торговий портфель і портфель на продаж;

✓ Інвестицій, утримуваних до погашення;

✓ Кредитів та дебіторської заборгованості;

✓ Призначених для продажу фінансових активів;

✓ Фінансових зобов'язань за справедливою вартістю з відображенням переоцінки як прибутку або збитку, наводячи окремо інформацію щодо фінансових зобов'язань, призначених такими після первісного визнання та класифікованих як утримувані для продажу;

✓ Фінансових зобов'язань, оцінених за амортизованою собівартістю [16, с. 508].

МСФЗ містить вимоги щодо оцінки статей Балансу, за якими відображені фінансові активи або фінансові зобов'язання, за справедливою вартістю з відображенням переоцінки як прибутку чи збитку.

Якщо банк обліковує кредит або дебіторську заборгованість за справедливою вартістю з відображенням переоцінки як прибутку або збитку, йому слід розкривати таку інформацію:

✓ максимальну доступність кредиту або дебіторської заборгованості кредитному ризику на звітну дату;

✓ суму, на яку похідні кредитні інструменти або подібні інструменти зменшують цю максимальну доступність кредитному ризику;

✓ суму зміни справедливої вартості кредиту або дебіторської заборгованості (протягом періоду та кумулятивно), яка відноситься до змін кредитного ризику фінансового активу, визначену:

■ або як сума зміни її справедливої вартості, яка відноситься до змін ринкових умов, що спричиняють ринковий ризик;

■ або із застосуванням альтернативного методу на розсуд банку.

Зміни ринкових умов, які спричиняють ринковий ризик, включають зміни базисної ставки відсотку, товарної ціни, валютного курсу або індексу цін і ставок;

✓ суму зміни справедливої вартості будь-яких пов'язаних з кредитами або дебіторською заборгованістю похідних або подібних інструментів.

Якщо банк обліковує фінансове зобов'язання за справедливою вартістю з відображенням переоцінки як прибутку або збитку, йому слід розкривати:

➤ суму зміни справедливої вартості фінансового зобов'язання (протягом періоду та кумулятивно), яка відноситься до змін кредитного ризику цього зобов'язання, визначену:

▪ або як сума зміни його справедливої вартості, яка відноситься до змін ринкових умов, що спричиняють ринковий ризик;

▪ або із застосуванням альтернативного методу на розсуд банку.

Зміни ринкових умов, які спричиняють ринковий ризик, включають зміни базисної ставки відсотку, ціни іншого фінансового інструменту товарної ціни, валютного курсу або індексу цін і ставок;

➤ різницю між балансовою вартістю фінансового зобов'язання та сумою, яку банку треба було б сплатити за угодою при погашенні зобов'язання.

Якщо банк змінив оцінку активу із справедливої вартості на собівартість або амортизовану вартість, слід розкривати суми та причини такої перекласифікації.

Якщо корисність фінансових активів зменшується внаслідок збитків від кредитів і банк відображає зменшення корисності на окремому рахунку резервів, а не прямо зменшує балансову вартість активу, йому слід розкривати зміни на цьому рахунку.

Щодо кредитів банку слід розкривати:

➤ докладну інформацію про будь-які порушення умов кредитного договору позичальником протягом звітного періоду щодо основної суми боргу, відсотків, строків погашення;

➤ балансову вартість кредитів при невиконанні позичальником своїх зобов'язань;

➤ погашення позичальником заборгованості або перегляд умов кредиту до затвердження фінансової звітності.

Банку у звіті про фінансові результати або у примітках слід розкривати інформацію про такі статті доходів, витрат, прибутків або збитків:

□ Чисті прибутки або збитки:

❖ від фінансових активів або зобов'язань, визнаних за справедливою вартістю, з відображенням переоцінки як прибутку чи збитку (окремо від фінансових активів або зобов'язань, призначених для продажу);

❖ від призначених для продажу фінансових активів, наводячи окремо суму прибутку або збитку, визнану прямо у власному капіталі;

❖ від інвестицій, утримуваних до погашення;

❖ від кредитів та дебіторської заборгованості;

❖ від фінансових зобов'язань, оцінених за амортизованою собівартістю;

□ загальний процентний дохід та загальні процентні витрати (обчислені за методом ефективної ставки відсотку) для фінансових активів та фінансових зобов'язань, які не обліковуються за справедливою вартістю;

□ комісійні доходи та витрати, які є наслідком фінансових активів або зобов'язань, які не відображаються за справедливою вартістю з відображенням прибутку або збитку від переоцінки, або які є наслідком трастової чи іншої фідучіарної діяльності, яка веде до інвестування активів за дорученням фізичних осіб;

□ процентного доходу від фінансових активів, корисність яких зменшилась;

□ суму будь-якого збитку від зменшення корисності для кожного класу фінансового активу [16, с. 512].

Підходи до визнання статей фінансової звітності банків, запроваджені МСФЗ 7, поглиблюють різницю між вимогами Національного банку України та міжнародних стандартів щодо формування статей фінансової звітності банків. Оскільки фінансова звітність материнського банку є основою складання звітності банківської консолідованої групи, слід визнати вплив МСФЗ 7 на порядок формування статей консолідованої фінансової звітності банків. Складання фінансової звітності банків за 2007 рік з урахуванням вимог міжнародних стандартів, у тому числі МСФЗ 7, здійснюватиметься

шляхом трансформації фінансової звітності, складеної за затвердженими НБУ правилами. Процес трансформації фінансової звітності банків потребує значних витрат часу і коштів, оскільки не кожна банківська установа має кадровий потенціал, здатний трансформувати фінансову звітність і тому для складання звітності за МСФЗ банки користуються послугами аудиторських компаній. Складання консолідованої звітності банків — процес складний і технологічно і методологічно. Консолідована фінансова звітність, складена за МСФЗ, надає інформацію як зовнішнім, так і внутрішнім користувачам про фінансовий стан і результати діяльності групи. Тому впровадження вимог міжнародних стандартів в облікову практику банку є пріоритетним завданням реформування системи бухгалтерського обліку в банках з метою її гармонізації з міжнародною загальноприйнятою практикою.

### Література

1. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків, затверджена постановою Правління НБУ від 07.12.2004 року № 598 (зі змінами) // [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
2. Кіндрацька Л. М. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та облікова політика комерційних банків // Вісник НБУ. — Жовтень 1999. — С. 42—44.
3. Ричаківська В. І. Бухгалтерський облік: досвід реформування в банківській системі // Проблеми формування ринкової економіки: Зб.наук.праць. Спец.випуск. Проблеми трансформації бухгалтерського обліку, аналізу і аудиту в системі міжнародних стандартів. — К.: КНЕУ, 2001. — 296 с. — С. 29—39.
4. Снігурська Л. П. Визначення амортизованої собівартості фінансових інструментів // Вісник НБУ. — 2005. — №8. — С. 34—36.
5. Голов С. Ф. Облік зменшення корисності активів // Весник бухгалтера и аудитора Украины. — 2003. — № 11—12. — С. 8—13.
6. Голов С. Ф., Костюченко В. М. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади та коментарі: Практичний посібник. — К.: Лібра, 2001. — 840 с.
7. Зубілевич С. Зменшення корисності активів // Бухгалтерський облік і аудит. — 2005. — № 2. — С. 9—13.
8. Костюченко В. М. Консолідовані фінансові звіти: порядок складання за МСФЗ та П(С)БО // Бухгалтерський облік і аудит. — 2005. — № 6. — С. 34—41.
9. Лукьяненко Л. І., Небильцова О. В., Коршикова Р. С. Облік фінансових інвестицій: методологія та проблеми міжнародної уніфікації: Монографія. — К.: КНЕУ, 2005. — 172 с.
10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку (П(С)БО) 20 «Консолідована фінансова звітність», затверджене Наказом Міністерства фінансів України 30.07.1999 № 176 // [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
11. П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99 р. № 87 // <http://www.rada.gov.ua>.
12. П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції», затверджене Наказом Міністерства фінансів України 26.04.2000 № 91 // [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
13. П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств», затверджене Наказом Міністерства фінансів України 07.07.1999 № 163 із змінами // [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
14. Міжнародні стандарти фінансової звітності 2004/ Перекл. з англ. за ред. С. Ф. Голова / Ч 1. — К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, ПП «Видавництво «Фенікс»», 2005. — 1304 с.
15. Міжнародні стандарти фінансової звітності 2004 / Перекл. з англ. за ред. С. Ф. Голова / Ч 2. — К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, ПП «Видавництво «Фенікс»», 2005. — 1232 с.
16. Міжнародні стандарти фінансової звітності. Фінансові інструменти. Звітність та бухгалтерський облік. Керівництво для користувачів щодо офіційного тексту МСБО 32, МСБО 39, та МСФЗ 7/ Перекл. з англ. за ред. С. Ф. Голова. — К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, ПП «Видавництво «Фенікс»», 2007. — 584 с.
17. Александер Дэвид. Международные стандарты финансовой отчетности: от теории к практике/ Дэвид Александер, Анне Бриттон, Энн Йориссен; пер. с англ. — М.: Вершина, 2005. — 888 с.

Надійшла до редакції: 7.11.2007